

JÁKI LÁSZLÓ

Ady és Kosztolányi útja a Parnasszus felé

PEDAGÓGIAI JELENETEK

Az átlagon felüli teljesítmény nyújtó, vagy másképpen a tehetséges tanulók kérdése visszatérő problémája a neveléstudománynak. Természetesen tudjuk, hogy a hagyományos iskola, korlátok között ugyan, de képes volt arra, hogy átlagon felüli képességű tanulók tehetségét kibontsa. A tiszteletreméltó kezdeményezések különböző korszakokban, különböző intenzitással a hagyományos osztálytanítás keretei között mozogtak. A differenciálást az osztályozás viszonylag szűk keretei között igyekeztek megoldani, holott ma már bizonyított, hogy a tehetség egyik jele a bizonyos szintű egyoldalúság. Ennek elismerése mellett mégis úgy ítéljük meg, hogy a hagyományos iskola nem minden esetben segítette az átlagon felüli teljesítményt nyújtó tanulókat. Ennek okát nem az iskola érdektelenségében kell keresnünk, hanem sokkal inkább a hagyományos iskolai szervezet meggyökeresedett rendszerében. *Zibolen Endre* a tehetség kérdésével foglalkozó tanulmányában megállapította, hogy „a tehetséges tanuló sosem olvad be teljesen a tanulótársak tömegébe, viselkedése nem mindig fedi az iskola tanulmányi és fegyelmi követelményeit”¹ (*Zibolen*, 1986). Alapkérdésünk tehát: mit tehet az iskola a különleges ké-

pességekkel rendelkező tehetséges tanulók beillesztése, sőt annak fejlesztése érdekében?

A szerteágazó problémát két átlagon felül tehetséges fiatal: *Ady Endre* és *Kosztolányi Dezső* iskolai életének bemutatásán keresztül kívánjuk elemezni. Ők – *Zibolen Endre* kifejezésével élve – sosem olvadtak be a „tanulótársak tömegébe”.² A két életút bemutatásával csak gondolatokat kívánunk ébreszteni, törvényszerűségek levonása messze meghaladja írásunk kereteit.

Írásunkban arra keresünk választ, hogy a család, az iskola, a nehezen megragadható „körülmények”, valamint a mindezekben meglévő öröklött tényezők miként juttatták el őket a Parnasszusig.

AZ ELSŐ ÉLETÉVEK

A két tehetség életében olyan azonosságokat és eltéréseket kerestünk, melyek valamilyen ponton befolyásolták a Parnasszus felé vezető utat. A kezdeti azonosságok között talán a legelső volt, hogy mindketten beteges és túlérzékeny kisgyermekek voltak. A betegségre való hajlam, s feltételez-

¹ Zibolen Endre: *Tehetségmentés az iskolában*. Oktatáskutató Intézet, Budapest. 1986.

² Uo.

hetően az ebből adódó testi-lelki túlérzékenység végigkíserte mindkettejük gyermekkorát. Adyt születése után már másnap megkeresztelték, nehogy pogányként haljon meg. András fiú azonban életben maradt, bár minden betegségre hajlamos volt. Túlélte még azt is, hogy dajkája ráborította bölcsőjét. Kosztolányi tízéves koráig állandóan beteg volt. Naponta voltak köhögési rohamai, ezért nadrágzsében állandóan egy kiskanalat hordott, hogy szükség esetén azzal tudja lenyomni a nyelvét. Megdöbbenő azonosság, hogy mindkettőjük kisgyermekkorát végigkísérte a haláltól való félelem.

Kovalovszky Miklós szerint Ady esetében ezt táplálták a falu babonái, hiedelmei, a temető szomszédsága is.³ Ady erről így írt:

„A haláltól mindig nagyon féltem. Négyéves koromban a dajkám egy kis hitvány kalendáriumképet, egy kaszás csontvázat mutatott. Azt mondta, ez a halál. Sikoltottam, majdnem epileptikus rohamok jöttek rám. A képet elégették a kályhában, de én évekig rettegtem a kályhához közelni.”⁴

Kosztolányi szintén félt a haláltól. Kosztolányi felesége írta:

„Szülei aggóva kezdték figyelni. Látták, mennyire rémüldözik a betegségtől, haláltól. A képes lexikonban, amelyben szívesen lapozgatott, édesapja összeragasztotta a csontvázat ábrázoló képet a másik lappal,

hogy Diduska észre ne vegye és meg ne ijedjen tőle. Ő azonban addig mesterkedett, míg széjjel nem szedte a lapokat, s ijedelme a titkolózástól még nagyobbra nőtt.”⁵

Kosztolányi félt a kendős öregasszonyoktól, az utcán csak házak mentén járt.

A halál kérdése csak egyik tünete volt a

két gyerek érzékenységének. Mindketten agresszívok is voltak. *Ady Lajos* visszaemlékezése szerint öccse ideges, indulatos, zsarnoka lett a háznak, fegyverévé vált a sírás meg a toporzékoló mérég, s ha valami kívánsága nem

teljesült, rendszerint sikoltozva dobta le magát a földre. Ilyenkor a sírástól és a méregtől elkékült. Végül a számos példa közül már-már humoros, hogy csak a saját bilijét kívánta használni, s a „megoldás” érdekében apjának haza kellett mennie érte.⁶

Az elkényeztetett Kosztolányi ugyan csak agresszív volt; körmét éjjel kellett levágni, borbélyt nem engedett a közelébe, a tejbedarát, ha nem volt elég sima, nem ette meg.

A pozitív hasonlóságok között a *mesét*, valamivel később az *olvasás* szeretetét említjük. Ady önéletrajzában azt írta, hogy a mesék felkeltették ugyan érdeklődését, de a verseket nem kedvelte. Ennek ellenére hétéves korában, amikor még a nagybetűket sem ismerte, verset írt. A vers öccsének sárba eséséről szólt.

A mese szeretete dajkájához fűződik. *Mózesné, a Múzsza* című visszaemlékezésében így írt erről:

³ Kovalovszky Miklós: *Ady Endre önképzőköri tag*. Fishof, Budapest. 1943.

⁴ *Katinkáig*. In: *Ady Endre összes novellái I.* Fapadoskonyv.hu, Budapest. 2016.

⁵ Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Holnap, Budapest. 1990.

⁶ Ady Lajos: *Ady Endre*. Amicus, Debrecen. 1923.

„Mózesné, Mózes Jánosné, az én pendelyes korszakom Múzsája... Mózesné, ó, jelentős név, kapatott engem versekre és mesékre, öt éves fiút. Űlt az ágyamnál Mózesné, mesélt és dalolt, amíg csak el nem aludtam... Emlékszem a nótákra, a versekre is...”⁷

A meséktől az olvasásig rövid út vezetett. Tízéves korában olvasta *A karthausit*.⁸

Az olvasási düh, „amely a mindszenti két utolsó év alatt fogva tartja, s válogatás nélkül falatja vele a nyomtatott betűt, akár Jókai-regény az, akár ócska kalendárium, Kisfaludy Sándor verses-könyve, vagy ponyváról vásárolt füzetecske, s amely kilenc-tízéves korában elfogja minden testmozgással járó játéktól.”⁹

Kosztolányinál a mese másként alakult. Bár írásos nyomát nem találtuk, feltételezzük, hogy nagyapja, akivel sokat volt együtt, és aki szenvedélyesen szerette a kisfiút, saját gazdag életútjának epizódjait mesélhette neki. Érdekesen alakult Kosztolányinak a meséhez való viszonya. A család, ismerve Dide túlérzékenységet, óvta az olyan könyvektől, melyek képzeletét túlságosan foglalkoztatják, így 15 éves koráig alig olvasott. Naplójából viszont tudjuk, hogy 15 éves korában következett be gyökeres változás.

Életútjukban közös, hogy az olvasást mindkettőjüknél kiegészítették a gyakori színházlátogatások.

CSALÁD

A tehetség, az átlagon felüli teljesítmény keresésénél elsőként mindig a genetikát, a családi gyökereket szokás említeni. Ady és Kosztolányi esetében a távolabbi ősök „teljesítményei” nehezen kimutathatók, de azért nem hagyhatók figyelmen kívül.

Az Ady család Szilágyság egyik legrégebbi családja volt. Anyai ágon pap, deákos „poétás” ősei voltak, a protestantizmus óta kálvinisták. Nagyapja kálvinista pap, „versfirkáló ember” volt. Atyai ágon Ady megfogalmazása szerint családja „csupa egyszerű” emberből állt.

A távoli ősök után Ady számára édesanyjához való viszonya meghatározó, éppúgy, mint Kosztolányinál. Ady számos helyen vissza-visszatér anyjához fűződő kapcsola-

latára. Egyik levelében írja: „*Anyám szívét örököltém, s ha sorsomat átkozom meg: az ő szíve az én szívem.*”¹⁰

A Kosztolányi nemzetség ősei az 1400-as években Zsigmond királytól kaptak nemességet. Tagjai között egyházi embereket, katonákat egyaránt találunk, de a közvetlen hatást apai ágon a nagyapánál, Kosztolányi Ágostonnál kell keresnünk, aki tízéves koráig meghatározó volt a kis Dezső, vagy ahogy a családban hívták, Dide életében. A nagyapja szenvedélyesen szerette, kényeztette, ami viszont nyilvánvalóan fokozta a gyermek már említett, életre szóló érzékenységét. De a kényezte-

⁷ Ady Endre: Mózesné, a Múza. *A Jövendő*, 1910. aug. 1.

⁸ Eötvös József regénye 1842-ből.

⁹ Ady Lajos i.m.

¹⁰ Ady levele Varga Ilonához, Debrecen, 1899. okt. 20–21. (<http://mek.oszk.hu/05500/05565/html/al0012.html>)

tésen túl bizonyára az is meghatározó volt, hogy a nagyapa, a szabadságharc egykori katonája megalapozta a kisgyermek életre szóló hazaszeretetét is. Ezt két esemény is bizonyítja. Dide a gimnázium ötödik osztályában magatartásból igazolatlan órákért elégségest kapott. Az ok: március 15-én nem ment iskolába, mert nagyapjától azt tanulta, hogy ez a nap a legnagyobb ünnepek egyike, ezért úgy döntött, hogy távol marad az iskolától. *Döntött*, mert úgy *gondolta...*, és ebben már nem nehéz felismerni a későbbi Kosztolányi függetlenségre való törekvését, szellemi önállóságát. Március 15-tel különben naplójában is foglalkozott:

„Ma egész nap igazgatói szünet volt, sajnos és örvendetes is. Sajnos, hogy a magyar kormány annyira rövidlátó vagy rosszakaró, hogy a nemzeti újjászületés napját nem tudja másképpen megünnepelni, örvendetes pedig, hogy édesapám, a hitvány 'kéz alatt' adott utasítást megvetve, egész nap adott szünetet. Piros, fehér, zöld rózsával jár az ifjúság. Feltünéssből, szeszélyből, változatosságból vagy hazaszeretetből? Vajon tud-e az ifjúság oly lelkesedéssel, égő szenvedéllyel esküdni, mint a márciusi ifjak, vajon megesküdné-e még újra, ha kellene?”¹¹

A nagyapa hatásával kapcsolatban az is elgondolkodtató, hogy a tizenhat éves fiatal miként gondolkodott a hazáról, 1848-ról, kortársai lelkesedéséről, annak ellenmondásairól.

Nagyapjára így emlékezett vissza:

„Életem küszöbén egy aggastyán üdvözöl, kitárt karokkal, habotázva az örömtől. Életkedu van benne, és keménység is,

amelyből apámnak már valamivel kevesebb jutott, nekem még annyi sem [...] Negyedfél éves koromban tanít írni és olvasni. Először a nyomtatott S-t tanultam meg egy S kifliről. A többi nyomtatott betűt piros és fehér cukorkákból kell kiraknom a szőnyegre. Jutalmul megehettem a kiflit is s a cukorkákat is, ezzel példázva, hogy az irodalom esetleg tápláló is lehet és édes is [...] Egy tavaszi napon, amikor öcsémmel, húgommal kiinn játszottam a kertben, kézen fogott bennünket, behív a tisztaszobába, mely teljesen el van sötétítve. Fekete posztóval takart asztalkán gyertyák lobognak. Letérdeltetett mindhármunkat, s arra kért, sohase feledjük, ma halt meg messze idegenbe Kossuth Lajos.”¹²

Kosztolányi úgy érezte – és ezt meg is fogalmazta –, hogy költő voltának alapja nagyapja halálának fájdalmas élménye.

A közvetlen családi hatások között kell említeni édesanyját. Kosztolányi és „Anyika” kapcsolata az átlagosnál is mélyebb volt. Anyósa értékelése szerint: okos, szép, öntudatos, magabiztos, vidám, mindenkitől szeretett társas lény volt. Ha feltételezzük is az elfogultságot, akkor is bizonyosra vehetjük, hogy a fiú számos személyiségvonása édesanyja természetéből gyökerezik.

A gyermek és édesanyja viszonyát egy 1903. szeptemberében írt levél tükrözi, melynek tartalma és stílusa egyaránt figyelmet érdemel:

*„Édes Jó Anyám, Jóság!
Lelkem egész melegével fordulok ma hozzád, jóságos Anyám! Gyermeki szívem tefeléd ver ma, ajkam teerted mond ma imát, te jó! Szeretetem egész nagyságában*

¹¹ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Szerk. Réz Pál. Osiris, Budapest. 1996.

¹² *Dalás nagyapám*. In: Kosztolányi Dezső: *Bölcsőtől a koporsóig*. Révai, Budapest. 1937.

felimádkozom a Mindenhatóhoz, szívem minden porcikájával áldást esdve fejedre, te fáradszhatatlan! Az megéri egész lényem lelkendezését, csak neked mondhatom meg, hogy mi vagy nekem, te áldott!”¹³

A levélhez – aligha véletlenül – egy verset is mellékel.

Bonyolultabb Kosztolányi apjának megítélése. Életútjának elemei ellentmondásokra utalnak. Ő is a szabadkai gimnáziumban tanult, ahol az önképzőkörben sikeres irodalmi pályázatával tűnt fel, ennek ellenére érdeklődése a természettudományok felé fordult. A berlini egyetemen a kor elismert nagy tudósát, *Helmholtz*ot hallgatta. Hogy e területen tehetséges volt, annak bizonyítéka, hogy *Eötvös Loránd* szerette volna munkatársának fogadni, ő azonban az iskolát választotta. Kiváló fizikatanár lehetett; délutánként az iskolában kísérleteket mutatott be. *Toncs Gusztáv*val, Dezsőke szeretett, kedves irodalomtanárával szemben választják igazgatónak.

Ellenmondásos személyiségének bizonyítéka, hogy a sikeres fizikatanár minden reggel ötkor kelt, ölébe vett kedvenc macskáival „elbeszélgetett”, majd az iskolába indulásig zongorázott. Leginkább Beethovent szerette. A keménynek és határozottnak mutatkozó tanárt egyetemista korában apja óvta félnék egyénisége miatt. Idős korában álnéven novellákat írt irodalmi folyóiratokba. Óvatosan fogalmazva arra is gondolhatunk, hogy ha pályaválasztása másként alakul, ma már nem egy, hanem két Kosztolányi tehetségről beszélhetnénk.

ha pályaválasztása másként alakul, ma már nem egy, hanem két Kosztolányi tehetségről beszélhetnénk

a két szegényes falusi iskola nyomot hagyott személyiségén

AZ ISKOLA

Személyiségük alakulása szempontjából a család mellett mindkettőjük számára egyaránt meghatározó tényező az iskolájuk volt. Agy szülőföldjén, Érmindszenten átla-

gos falusi református és katolikus iskola működött. Figyelmet érdemel, hogy a református apa vállalta, hogy fiát az utolsó két osztályba katolikus iskolába írassa, mert ott egy tehetséges fiatal tanár

tanított. A latin nyelv szeretetét, mely egész életén végigkísérte Adyt, feltételezhetően neki köszönhette. Hogy a két szegényes falusi iskola nyomot hagyott személyiségén, jól bizonyítja, hogy több versében, novellájában is felidézi az emléket (*A gólyafészek*, *A vörös felhők alatt*, *Zsuzsa és én*, *Kié a kereszt*, *A Tilala-tó titka*). Az iskolaváltásról *Önéletrajz* című jegyzetében írta:

„Okvetlenül más lelkű ember volnék különben, ha már falun ki nem cseréltetik velem a kálvinista iskolát a katolikkal.

S ha a katolikus szerzetes gimnázium után ismét rám nem borul egy ellenkező világ a zilahi református kollégiumban.”¹⁴

A gimnázium első négy évében a nagykarolyi piarista gimnáziumban tanult. A szülők választása azért esett erre az iskolára, mert közel volt Érmindszenthöz és ez anyagilag is előnyös volt. A döntés azonban mindenképpen helyesnek bizonyult, mert a színvonalas piarista gimnázium bizonyára hozzájárult Ady fejlődéséhez. A szenvedélyesen antikleriká-

¹³ Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Szerk. Réz Pál. Osiris, Budapest, 1996.

¹⁴ *Nyugat*, 1909. június 1.

lis Adynak később sem volt egy rossz szava a piarista gimnáziumról. Sőt egy visszaemlékező osztálytársa szerint

„Bandi ellenben elég szorgalmas templomlátogató volt. Nagy előnye velünk szemben, hogy ő a falusi iskolákban nagyon sok zoltárt és dicséretet sajátított el. Ezeket rekedt hangon ugyan, de annál nagyobb szorgalommal énekelte.”¹⁵

Öccse, Lajos visszaemlékezése szerint „Szelíd, csendes, komoly, elmélázó gyerekeknek írják le az akkori ismerői, s azt is hozzáteszik: Senki sem sejtette a benne lappangó tehetséget; kitűnt szép magyar dolgozataival.”¹⁶ Hogy a felszín alatt mi húzódott meg, azt nem sejtethetjük, az viszont tény, hogy ebben az időben már szenvedélyesen olvasott. Ugyancsak Lajos visszaemlékezéséből tudjuk, hogy „hibetetlen mennyiségű regényt olvasott össze”, de ebben nem volt semmi tervszerűség.

Főleg magyar regényeket olvasott: *Jókait, Vas Gerebent, Eötvöst, Jósikát* stb. Ugyanakkor véletlenül megtudjuk azt is, hogy 14 éves korában a „felszín alatt” már a filozófia után is érdeklődött, ami ebben az életkorban ugyancsak ritka lehetett. Második párizsi útján egy szobaablakból kinézve megpillantotta *Comte* szobrát. Ujjongva említette: „Olyan ez, mintha mese volna. Sorsom kezembe adta tizennégy éves koromban *Comte* könyveit.”¹⁷

Olvasással kapcsolatban fontos tény, hogy olvasási szenvedélye együtt járt kiváló

memóriájával. Ahogy iskolába került, kívülről megtanulta a bibliai történeteket és zoltárokat. Tovább keresve a költővé válás jeleit a nagykarolyi időszakban, említést érdemel, hogy Kosztolányihoz hasonlóan Ady is ír tanáráról gúnyverset, és ír egyéb alkalmi költeményeket is.

Ha nem is költői kezdeményezés volt, mégis itt kell megemlíteni, hogy Nagykarolyban már másodikban és negyedikben is próbálkozott diákújság kiadásával. A kezdeményezésről így számolt be:

„Lapot alapítottunk Bogcha Pál barátommal a piaristák gimnáziumának második osztályában. E lappal pörül jártunk, holott modern, kitűnő nevű volt, mert Bogcha is, én is predikátumosan¹⁸ írtuk írásaink alá nevünket. Egy demokrata, derék, kegyes tanár kezébe került a lap, s a mi prediktámos hencegésünk miatt meg is halt: *requiescat in pace*. Negyedikes gimnazista koromban megint lapunk volt, de én itt már az új *Juvenalis* szerepét akartam kiosztani magamnak. Csúffá tett, bosszúálló kartársaim erősebbek voltak, s ez igazán ma is hézagpótló újság szintén fiatalon elhalt.”¹⁹

A nagykarolyi útkeresés után 1892 és 1896 között a zilahi református Wesselényi Kollégiumban tanult; itt már kialakulnak személyiségének azok a vonásai, melyek meghatározták további életét.

14 éves korában a „felszín alatt” már a filozófia után is érdeklődött

¹⁵ Idézi: Varga József: *Ady és kora*. Kossuth, Budapest. 1972.

¹⁶ Ady Lajos: i.m.

¹⁷ A Szajna mellől. *Budapesti Napló*, 1906. július 4.

¹⁸ Predikátumosan: vagyis nemesi előnévvel.

¹⁹ Ady Endre: Önletrajz. *Az Érdekes Újság Dekameronja* I. 1913. szeptember.

A FELNÖTTÉ VÁLÁS ÉVEI: ZILAH ÉS SZABADKA

Ady *Egy kis katona* című írásában így írt Zilahról és iskolájáról:

„Diákhajlékom volt Zilah város ősi alma matere. Munkáját, lelkét jól ismerem. Hála, becsület és barátság fűz e főgimnázium tanítóinak javához [...] A Wesselényi Kollégium nem bagolyvár. Kevés magyar középiskola nevel nemesebben és szabadabban. [...] igazgatója pláne európai magyar, legjobb értelmében e két szónak.”²⁰

Zilahot az ország legvidámabb városának tartották, s ez nyilván meghatározta az iskola belső életét is. Gyakoriak voltak a kocsmázások, bár tilos volt, gyakran látogatták a vándor szintársulatok előadásait és megfordultak mindenhol, ahová tilos volt menniük. Az igazgató, *Kincs Gyula* ugyan elnézőbb volt elődjénél, mégis gyakoriak voltak a fegyelmi büntetések, bár a jó tanuló Adyt soha nem idézték „tanári szék” elé, de azért az érettségi előtt egy „lumpolás” miatt közel állt a kicsapáshoz. Különbözik Ady tanulmányi teljesítménye, hasonlóan Kosztolányihoz, ingadozó volt. Bár az érettségien jól szerepelt, csak görögéből és mennyiségtanból kapott jó minősítést.

Kosztolányi Szabadkán nőtt fel. A hely a jólét és a polgári kulturálódás városa volt. A gimnázium irányítása, a különböző alapítványok, a hagyományok őrzése az európai szellem befogadását segítették.²¹

A századforduló gimnáziumainak színvonalát eltérő volt, de a nagykarolyi piarista, a zilahi református és a szabadkai állami gimnáziumok a jobbak közé tartoztak, s tény, hogy a gimnáziumok többségében, így Zilahon és Szabadkán kimagaslóan felkészült tanárok is tanítottak. Ezek bemutatása előtt említést érdemel, hogy bár Ady is, Kosztolányi is életre szóló útravalót kaptak néhány tanáruktól, ugyanakkor viszont több tanárunkkal szembeni éles bírálatuk jelzi kritikus természetüket és koraérettségüket.

az érettségi előtt egy „lumpolás” miatt közel állt a kicsapáshoz

Ady 1903-ban, Párizsba készülve szeretett tanáraitól írta:

*Mi lett volna, „ha Kincs Gyula nem közli le az első versem a 'Szilágy'-ban. Ha Both István nem velem olvastatja fel a világ legszebb versét, azt a tavaszról zengő Vajda-verset! Ha Kerekes Ernő lelkesedése bele nem kerget, hogy Tasso nagy monológját sírjam el magyarul. De mindennek úgy kellett jönnie, ahogy jött.”*²²

Ady különösen *Kincs Gyulát* szerette, értékelte. Tizenhét verset írt hozzá. A rendhagyó tanár-diák viszonyt bizonyítja, hogy *Kincs* halálakor, amikor Ady Csucsáról megérkezett a temetésre, elhelyezte a Bandi és Bertuka feliratú koszorút, letérdelt a koporsó mellé és zokogva mondta: „Elvesztetem az apámat! Ő volt az én apám!”²³

Kosztolányi számára *Toncs Gusztáv* biztosította azt az útravalót, mely meghatározta életútját. *Toncs*, *Kincs*hez hasonlóan, tudós-tanár irodalomtörténész volt. Helyi

²⁰ Ady Endre: *Egy kis katonásdi*. *Budapesti Napló*, 1906. augusztus 14.

²¹ Bóka László: *Ady Endre élete és művei*. Akadémiai, Budapest, 1955.

²² Ady Endre: *Itthon vagyok*. *Szilágy*, 1903. november 26.

²³ Idézi: Oszváth Sándor: *A visszahozott zászló* (<http://polgarportal.hu/a-visszahozott-zaszlo/>)

és országos folyóiratokba publikált, Mikes Kelemenről írt könyve két kiadást ért meg, angolból verseket fordított. Kosztolányi 1926-ban egy levelében így írt róla:

„Elmondhatom, hogy mióta elhagytam az iskola padjait, nem múlt el hónap, hogy Ön ne jutott volna eszembe. Szavait állandóan hallom, mozdulatait állandóan látom. Írói pályámra Ön adta az útravalót. A fényt osztotta szét tanítványai között, mint az én áldott, ezerszer áldott édesapám.”²⁴

AZ ISKOLÁK ÖNKÉPZŐKÖREI

Az iskolán belüli hatások között külön tanulmányt érdemelnének az önképzőkörök, melyek a tehetségfelfedezés és -mérés különleges képződményei voltak. Kovalovszky Miklós külön kötetben foglalkozott Ady és az önképzők kapcsolatával.

Ady hatodikos korában 1893. novemberében egy versét nyújtotta be bírálatra. Az eredmény szimpla „tudomásulvétel” volt – ez egyértelmű kudarcot jelentett számára. Ezt rosszul élte meg:

„Az önképzőkör, melynek az V. és VI. klasszis diákja csak rendkívüli költője lehetett, csupán gyalázkodó kritikák után, heccből bontotta fel az én úgynevezett jeligés levélkémet. Ekkor adtam vénülő fejemet megint a lapszínálásra. S fájdalommat, hogy úgy mondjam, házi kezelésben közöltem a világgal. Azt is, hogy Zsóka

mást szeret, azt is, hogy az önképzőkör hetedikesei és nyolcadikosai nyomorult irigyek, s hogy az egész élet nem ér semmit, mert mi is jöhet már Zilah után.”²⁵

A kudarc ellenére továbbra is aktív tagja az önképzőkörnek, de hetedikes korában ugyancsak kudarc éri: nem választják meg elnöknek. A történetről osztálytársa, barátja, vetélytársa Somogyi Kálmán így számolt be:

„Ady Endrével az ötödiktől kezdve jártam együtt, én is akkor kerültem Zilahra.. Jó barátságban voltam vele, bár bizonyos tekintetben vetélytársak voltunk. Erre több ok is adódott. Mint az osztály két legjobb tanulója, természetesen versengtünk. Zsóka

kegyeltje én voltam, s ez biztosan bántotta a belé szintén szerelmes Adyt. A vetélkedés harmadik tere az önképzőkör volt. Ady mellőzésével engem választottak meg ifjúsági

elnöknek. A másik jelölt Teleky Endre volt. Talán Ady sértett hiúsága tette, hogy az önképzőkörben mégis szorgalmasan dolgozott. Későbbi tehetségének azonban semmi különleges jelét nem adta diákévei alatt. Eszes jó tanuló volt, de senki nem gondolta volna, mivé nő. Verseire nem igen figyelt fel akkor senki.”²⁶

Ady nehezen viselte a kudarcot, de ez csak fokozta önképzőköri aktivitását. 1896-ban javasolja, hogy állítsanak fel bizottságot a pályázatok elbírálására. A javaslatot az önképzőkör elfogadja, de a tíztagú bizottságba a javaslattevő Adyt már nem választják be. Ady örzi ennek a mellő-

²⁴ Kosztolányi Dezső: i.m.

²⁵ Ady Endre: Az ifjúság kora. *Világ*, 1914. február 5.

²⁶ Kovalovszky Miklós: *Emlékezések Ady Endréről I.* Akadémiai, Budapest. 1961.

zöttségének az emlékét. Öccsének megemlítette: „*Hiába: az önképzőköri elnökségen kezdve sohasem volt szerencsém semmiféle hivatalos elismeréshez.*”²⁷

Zilahhoz hasonlóan Szabadkán is csak a hatodik osztályt végzett tanuló lehetett az önképzőkör rendes tagja. s itt is gyakorlat volt, hogy érdeklődő tanulók (korlátozott jogokkal) hatodikos koruktól rész vehettek az üléseken. Így Kosztolányi is hatodikos korától vett részt az önképzőkör munkájában, de viszonya ehhez is – mint annyi minden máshoz – ellentmondásos volt. Ennek egyértelmű oka volt Kosztolányi egyre jobban megnyilvánuló szellemi felkészültsége, mely messze meghaladta az átlagot. Ráadásul kamaszként amúgy is hajlamos volt túlértékelni saját képességeit.

„Nagy várakozással néztem már hetek óta a mai napnak elébe, mert tudtam, hogy a mai napon tartja az önképzőkör második rendes ülést. ... Borzasztó önképzőkör. Kétségbeesett munkássággal dolgozik, és mindegyik verset ír, verset, boldog, boldogtalan. [...] Szeifert Ernő, az önképzőkör titkára. Szó sincs róla, hogy nem tehetős ember, de arról sincs szó, hogy nem képzelődő. Oly magasan tartja a fejét, mintha a világirodalom legkiválóbb alakja volna! [...] A másik A főnyeremény című elbeszélése. Dicséretre bírálták. S igen tévesen. Lélektani abszurdum van benne. [...] Gondolatok a temetőben. Szerző egy kétségbeesett zsidó, Hirschberger Soma, ki filozofálni akar, de nem tud.”²⁸

Az 1901/2. tanév szeptember 29-i ülésén Kosztolányinak a *Rügyfakadás* című verséről a bírálók megállapították: a költemény tele van semmitmondó képekkel, üres frázisokkal, s a vers nem jobb gyöngé közepszerűnél. Kosztolányi a bírálókat

hevesen visszautasította, amiért a bírálók megrovást javasoltak.

Ezekkel a példákkal csak jelezni kívántuk, hogy az önképzőköri ülések nem múltak el viták és feszültség nélkül, ugyanakkor az is tény, hogy a viták jellege az önképzőkör működésének magas színvonalát bizonyítja.

Kosztolányi körül a feszültség egyre nőtt. Köznapi kifejezéssel azt mondhatjuk, hogy Kosztolányi egyre jobban „kilógott a sorból”. Jellemző például, amikor a történelemtanárra felszólítására Kossuthról kellett beszélnie, csak annyit mondott „*Kossuth Lajos élete meglehetősen monoton. Született Monokon.*”²⁹ Az osztály kacagott, de a tanár a helyére küldte, feltételezhetően nem értékelte a szellemességet.

Egy önképzőköri konfliktus nagyban hozzájárult további életútjához. Az esemény jellemző a korabeli iskolai légkörre éppúgy, mint Kosztolányi személyiségére. Az történt ugyanis, hogy *Révfy Zoltán* fiatal tanár elnök az ifjú költő versét magyartalannak ítélte, aki ezt visszautasította, s magából kikelve felháborodva kiabálta: „*A tanár úr ehhez nem ért, különben sem vagyok kíváncsi a véleményére*”³⁰ majd becsapva az ajtót, feldúlva távozott. A jeles tanulót, aki számos teljesítményével bizonyította tehetségét, érettségi előtt pár hónappal kicsapták az iskolából.

²⁷ Ady Lajos: i.m.

²⁸ Kosztolányi Dezső: i.m.

²⁹ Uo.

³⁰ Kosztolányi Dezső: i.m.

Kosztolányi magatartása, viselkedése elfogadhatatlan volt, és bizonyára így értékelnék ezt ma is, de vajon melyik, átlagon felüli képességekkel rendelkező tehetség nem ütközött a renddel, a szabályokkal, szokásokkal, a hagyományokkal?

Kérdésünk éppúgy, mint Ady esetében: mit tud kezdeni az iskola azokkal a tanulókkal, akik meghaladják a szokványost, a bűvös átlagot? Különösen problémát jelenthet ez ma, amikor egy érdeklődő tanuló bármikor olyan tudáshoz, ismeretekhez juthat, melyekkel a tanár nem rendelkezik.

ÚTBAN A PARNASSZUS FELÉ

A fentiekben bemutattuk, hogy Ady és Kosztolányi már kora gyermekkoruktól sokban eltértek az átlagostól.

Az eltérések egyik nyilvánvaló jele a korai verssírás volt, de érdekes módon osztálytársaik szerint verssírással kapcsolatos önképzőkori próbálkozásaik

csapnivalóan rosszak voltak. Kosztolányi verseit apja „rongyoknak” mondta. Az igényesebb versírás mindkettőjüknél 16 éves koruk körül bontakozott ki.

Ady első kiadott verse Kossuth halálának második évfordulójára jelent meg. A verset Kincs Gyula tanárának adta át, s az a *Szilágy* című lap 1896. március 22-i számában jelent meg.

A 16 éves Kosztolányi első nyomtatásban megjelent versét a *Budapesti Napló* 1901. október 26-i száma közölte.

Tény tehát, hogy serdülőkori intellektuális teljesítményeik messze az átlag fölött voltak. Elég itt Kosztolányinak sikeres Széchenyi-pályázatára és műfordításaira, Ady olvasmányaira, önképzőkori aktivitására,

diákújságok szerkesztésére, tanulmányi teljesítményeikre stb. utalnunk. Szintén közös vonásuk volt tanáraik egy részéhez való mély ragaszkodásuk.

Mindezekkel szemben ellenmondások volt diáktársaik többségéhez és tanáraik egy részéhez fűződő viszonyuk.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A következtetések levonásánál óvatosan fogalmazunk, de első helyen feltétlenül a tanárok szerepét kell említenünk. Másodikként a bontakozó tehetség kibontásához szükséges specializáció lehetőségét említjük: ezek voltak az önképzőkörök. A család, akár a genetikai örökség, akár a nevelés, a körülmények megteremtése révén

természetesen ugyancsak befolyásoló tényezője volt a tehetségek kibontásának.

Van viszont még egy nehezen befolyásolható tényező, melyet csak óvatosan említhetünk. Adyt is, Kosztolányit is az isko-

lában negatív hatások is érik, de ezek a hatások nem szegik kedvüket, hanem inkább elszántságukat erősíti. A tehetséges tanuló valahogyan mindig eltér a többségtől, ki-lóg a közösségeiből. És ez törvényszerűen konfliktusokkal jár. Az „eltérés” Ady és Kosztolányi esetében is a „nehezen kezelhetőség” irányába tolódott el.

Meggyőződésünk, hogy a társadalmi-gazdasági igények egyre inkább olyan speciálisan képzett embereket igényelnek, akik egy meghatározott területen átlagon felül teljesítenek. Mindez – mint a fentiekben láttuk – konfliktusokkal, „beilleszkedési nehézségekkel” jár. Ennek elfogadása viszont pedagógiai szemléletünk módosítását igényli.